

Els artistes valencians que Franco perseguí

Durant la Segona República, i sobretot durant la guerra d'Espanya, nombrosos artistes plàstics valencians destacaren pel seu alineament al costat de les organitzacions democràtiques. En 1939 començaren a pagar-ho.

Per als artistes valencians que havien militat en les files de la República, als quals els vencedors tractaren com a enemics del nou règim, la repressió fou particularment dura. Van empresonar desenes de pintors, escriptors, dibuixants i caricaturistes que decidiren quedar-se a València, i es condemnà a mort molts d'ells, simplement per haver col·laborat amb el govern republicà durant l'enfrontament.

Les presons i els camps de concentració —Los Almedros, el Castell de Santa Bàrbara, Sant Miquel dels Reis, Sanatori de Portaceli, Model, Totana i Albaterra— s'ompliren d'artistes que, per un motiu o un altre, figuraven en les llistes negres confeccionades per la Quinta Columna, els Serveis Informatius i l'aparell jurídic del règim. Es succeïren en tot el País Valencià empresonaments i desterraments d'artistes, acompanyats de confiscacions de propietats, saqueigs en estudis i tallers, i, fins i tot, afusellaments d'acord amb la vagament definida activitat subversiva, o també per les anomenades idees perilloses.

El confinament de la «intelligentsia» republicana

Pocs dies després de ser ocupada València, es con-

Treballant al taller d'arts plàstiques de la Model. Gomis (primer pla) i Toran (assegut) foren afusellats a Paterna

vocà tots els professors i els catedràtics de Dibuix a una reunió en l'Escola de Belles Arts de Sant Carles, els quals, confiats, acudiren a aquesta reunió, van ser-hi retinguts i la policia els va traslladar a la Direcció General de Seguretat, instal·lada en el Col·legi del Sagrat Cor de Jesús, en els voltants de la plaça de la Mare de Déu. «A mi —recorda l'escultor Antoni Ballester—, em detingueren el 10 d'abril de 1939 a l'Escola de Belles Arts, d'allí em portaren al Col·legi del Sagrat Cor de Jesús, on vaig estar tancat

quinze dies. Vaig ser testimoni directe de la repressió i de les tortures físiques que allí realitzaven. Les pallisses als presos eren normals en els interrogatoris. Alguns, quan eren cridats a declarar, intentaven llevar-se la vida, envestint contra els murs i les parets amb el cap. Entre els artistes hi havia el fotògraf i pintor Vidal Corella, que havia estat apallissat. El pobre es trobava incomunicat, li havien saltat les dents dels cops rebuts. També vaig ser testimoni de l'intent de suïcidi del doctor Mario Giménez del

Rey. Quan el tragueren greument ferit dels comuns, els presos, fermes, saludaren puny enlaire, davant la sorpresa dels guardians.»

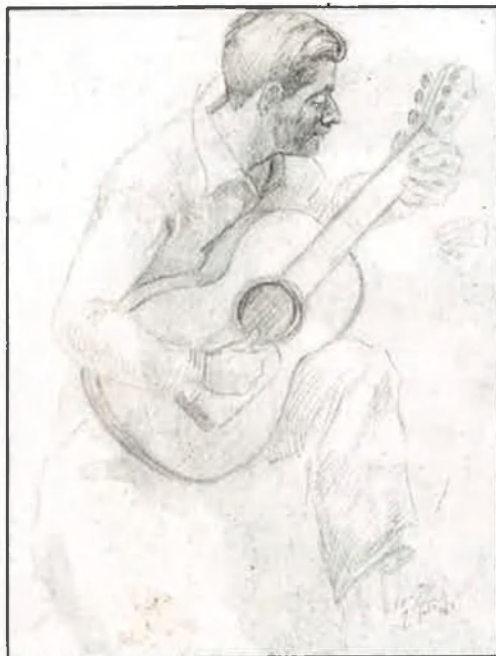
Milers de persones passaren per aquest col·legi, per a ser interrogats i jutjats. «La gent que es trobava allà havia estat denunciada per veïns, amics, companys de treball, camarades i, en el nostre cas, per antics professors de l'Escola de Sant Carles.»

Nombrosos artistes van ser duts davant de terribles consells de guerra, molts dels quals sense més delictes

que haver servit lleialment l'exèrcit republicà, o haver pertangut a partits polítics, plenament legals fins abril de 1939, haver col·laborat en revistes antifeixistes o haver dissenyat cartells durant l'enfrontament. I van ser jutjats sense cap garantia. La qualificació fiscal era sempre d'adhesió o d'auxili a la rebel·lió.

Cacera de rojos

El confinament i l'emprisonament d'artistes valencians va continuar durant la postguerra. Es mantenia una vertadera vigilància en les ciutats, els artistes sospitosos eren perseguits i els seus estudis saquejats, i, els més compromesos, enviats a la Model de València. Aquesta presó, construïda per a

Dibuix realitzat a la presó (1940) per Toledo Pinazo

L'escultor Rafael Pérez Contel, dibuixat mentre dormia a la cel·la 335 de la 3a. galeria de la Presó Model de València

Autoretrat del cartellista Manuel Monleon, realitzat a la Presó Model de València (juliol de 1941)

allotjar uns tres-cents reclusos, arribà a aplegar-ne més de set mil. Allí foren reclosos el catedràtic de Sant Carles Vicent Beltran Grimal; el professor d'Arts i Oficis Rafael Bargués, l'escultor Francesc Badia, el professor Rafael Pérez Contel, el catedràtic d'institut Francesc Carreno, l'escultor Antoni Ballester, el pintor Josep Sabina, el també pintor Eleuteri Bauset, el cartellista Rafael Raga, el caricaturista Bluf, l'escultor Alfred Gomis Vidal, l'escultor Alfred Toran, el caricaturista Antoni Cervigon, el dibuixant i caricaturista Pérez del Muro, el pintor Vidal Corella, l'arquitecte i escultor Ricard Rosso, etc.

Els artistes foren agrupats inicialment en una cel·la de reduïdes dimensions. Segons el testimoni d'Antoni Ballester, era rectangular i feia tres metres d'ample per sis de llarg. Hi havia una llum somorta que proporcionava una bombeta, quasi sempre apagada. Els artis-

tes dormien perpendicularment als murs, damunt el fred ciment, cada persona en un espai d'uns cinquanta centímetres. Dormien sobre el costat, i quan un es girava, els altres havien de girar-se també. No hi havia estufes, ni matalassos, ni mantes.

El menjar consistia en una ració diària d'uns tres-cents grams de pa, amb malta de matí i un plat de caldo a migdia i de nit. El brou era un líquid greixós, amb uns quants cereals o carabassa. Els polls i les xinxes es multiplicaven per la roba i pels cossos dels tancats.

Redempció de penes pel treball

Les condicions de vida dels artistes presos milloraren un poc quan començaren a repartir la població reclusa per altres centres penitenciaris. El grup de plàstics passà a ocupar allò que s'anomenava «cel·les de pagament», que disposaven

d'algunes comoditats domèstiques i de més espai.

Quan les autoritats penitenciàries començaren a posar en pràctica la redempció de penes pel treball, iniciativa personal del *caudillo*, els artistes proposaren al director de la Presó Model la realització de petits treballs artístics i artesans. La idea fou immediatament acceptada, i la cel·la esdevingué una improvisada escola de belles arts. El taller de belles arts serví per a unir els artistes, per a poder realitzar un treball creatiu comú, parlar d'art i ajudar econòmicament les pròpies famílies.

El primer treball fou un altar per a la capella del centre. Mai en la història no han participat tants especialistes en un projecte tan banal. Amb el temps, el taller d'arts plàstiques s'incrementà amb noves cel·les, i un elevat nombre d'artistes, fusters i orfebres, que se sumaren a les activitats.

L'escola d'art de la Presó Model

La festivitat de la Mare de Déu de la Mercé, en 1941, va dur les reformes de la decoració, en les quals figuraven les petites escultures realitzades pels artistes presos, amb assistència de destacades autoritats franquistes. «Teniem —escriu Antonio Balles-ter— moments depressius; però, en el fons, pareixia que la gent se sentia orgullosa d'estar en la presó, perquè se sentien apartats dels vencedors. En certa manera, teniem més llibertat dins dels murs de la presó que no fora. Estàvem junts, manteníem les mateixes idees i podíem continuar el treball d'abans, llevat dels inconvenients de la presó, com era els interrogatoris, les

L'escultor Alfred Gomis, que fou afusellat a Paterna, retratat per Vivo

continues declaracions, les pallisses i els afusellaments...»

En la Model s'exercia una estricta disciplina carcerària, mitjançant una freqüent crida per a passar llista, interrogatoris, vigilància constant i confinament en les cel·les de castic. Hi havia casos de desesperació entre els presos; alguns es suïcidaren, tirant-se des dels balcons de la galeria al pati central.

Es mantingué una brutal repressió contra els dirigents comunistes, anarquistes i maçons, i molts anaren sumàriament condemnats a mort. L'escultor Alfred Gomis Vidal (València, 1911), després de romandre més d'un any en el taller d'arts plàstiques de la presó, fou afu-

sellat a Paterna el 8 de juny de 1940. Per aquelles dates, també fou afusellat l'escultor Alfred Toran, membre del taller d'arts plàstiques. Durant l'inter-nament, fou torturat reiteradament, fins al punt d'intentar llevar-se la vida colpejant-se el cap contra les parets de la presó. Per «intel·ligència satànica» va ser condemnat a mort i va ser afusellat el caricaturista Bluf, col·laborador en revistes satíriques com *Buen Humor* i *La Traca*.

Sota la Llei de Redempció de Penes pel treball formatiu i regenerador, es creà en el sanatori de Portaceli un altre taller d'arts plàstiques. L'encarregat de dirigir-lo i organitzar-lo fou el cartellista i pintor Rafael Raga Montesinos,

que durant la guerra havia realitzat un dels cartells més furibunds i crítics contra l'església espanyola. Per a engegar-lo, el mateix Rafael Raga demanà la presència en Portaceli d'alguns pintors, escultors i dibuixants que complien condemna en la Presó Model de València.

Allí s'aplegaren el pintor José Sabina, el també pintor Eleuteri Bausset, l'escultor Francesc Badia, el caricaturista Vicent Garcia Peris, el pintor Francesc Caro Ferrando i els artistes Valenti Ruiz, Vicent Abad i Manuel Torres.

Els artistes del taller d'arts plàstiques es dedicaren, entre altres coses, a la realització d'imatges religioses per a la petita capella i a la restauració i la decoració de l'edifici. Un dels primers treballs fou un altar floral paregut al que tradicionalment s'instal·lava en la plaça de la Mare de Déu de València. «La creació de l'altar floral —assenyala Rafael Raga— fou una magnífica idea. L'instal·làrem en la capella, i fou molt ben rebut per les religioses del centre. Amb el pretext que calia utilitzar flors, passàrem jornades completes en la serra. També organitzàvem representacions teatrals, i n'èrem els encarregats de la decoració i el mutatge.»

Amb la creació dels tallers d'arts plàstiques es pensava en la reintegració dels presos republicans a la pàtria i l'endreçament del seu esperit extraviat. No obstant això, «per als qui patíem la repressió franquista —escriu Rafael Pérez Contel— les obres realitzades en l'escola d'art foren l'expressió de la victòria espiritual sobre els qui resultaren guanyadors de la guerra, que imposaren el feixisme nacional i internacional».